

ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ОСВІТИ

УДК 338:001

М.Ю. Авксентьєв

докторант НДЕІ

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОЦЕСУ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено процес фінансування вищих навчальних закладів, його методи і форми. Визначено пріоритетні напрями вдосконалення системи бюджетного фінансування.

Ключові слова: фінансування, бюджетні асигнування, додаткові джерела фінансування.

I. Вступ

Освіта є важливим елементом розвитку суспільства, фактором пришвидшення економічного зростання та добробуту населення. Тому фінансування освітньої сфери є вкладенням у розвиток держави, її економіки, покращення світового іміджу.

Використання всіх відкритих джерел мережі Internet, матеріали власного дослідження, публікації вітчизняних і зарубіжних спеціалістів, праці яких порушують цю проблему, що дає змогу більш точно розкрити джерела фінансування вищої освіти в Україні, шляхи їх залучення та способи покращення бюджетного фінансування.

II. Постановка завдання

В сучасних періодичних виданнях, мережі Internet, статтях та публікаціях ця проблема розкрита повною мірою. Але недостатньо висвітлено проблему додаткових джерел, які можна використовувати для фінансування вищої освіти та шляхів покращення бюджетного фінансування, що зумовлює мету нашої статті, а саме дослідити стан фінансування вищої освіти в Україні й визначити пріоритетні напрями вдосконалення системи фінансування освіти.

III. Результати

Освіта виступає головним елементом економічного розвитку, життя суспільства та стимулює високі темпи економічного зростання й добробуту кожного громадянина. Саме за допомогою освітньої сфери відбувається формування знань і вмінь, виховання молодого покоління.

Результативність освітньої сфери завжди мала велике значення для держави. Цей інтерес можна пояснити тим, що підвищення загальноосвітнього рівня населення сприяє зростанню показників активної економічної діяльності країни на всіх рівнях. Ще одним фактором важливості освітньої сфери є те,

що вона посідає друге місце серед восьми найголовніших цілей розвитку тисячоліття. Ця програма прийнята всіма країнами й головними організаціями розвитку в світі [1]. Реформування системи освіти, її інтеграція в єдиний освітній простір також знайшли своє відображення в завданнях відновлення економічного зростання й модернізації економіки країни [2].

Серед головних інвестицій у людський капітал можна виділити саме фінансові вкладення в освіту.

Фінансування освіти – це безоплатний та безповоротний процес надходження коштів з державного та місцевих бюджетів на виконання державою своїх функцій у галузі освіти, тобто забезпечення освітньої галузі грошовими коштами, необхідними для її функціонування та забезпечення громадян України правом на освіту (за Конституцією України).

Фінансування освіти – це державне капіталовкладення в майбутнє нації [3].

Фінансування вищої освіти в Україні регулюється такими нормативно-правовими актами, як Бюджетний кодекс, Закон “Про освіту”, Закон “Про вищу освіту”, Закон “Про наукову та науково-технічну діяльність”, Закон про Державний бюджет України на поточний рік, Постановами Кабінету Міністрів України.

Стаття 61 Закону України “Про освіту” передбачає, що бюджетні асигнування на освіту виділяються в розмірі, не меншому ніж 10% від національного доходу, а також валютні кошти на основну діяльність. Кошти вищих навчальних закладів (ВНЗ), які повністю або частково фінансуються з державного або місцевих бюджетів, отримані від здійснення або на здійснення діяльності, яка передбачена статутними документами, не вважаються прибутком і не підлягають оподаткуванню [4].

Майже всі ВНЗ фінансуються з державного бюджету, виняток становлять заклади га-

лузевому напрямку – вони отримують асигнування в галузі.

ВНЗ I–IV рівнів акредитації, які перебувають у власності Автономної Республіки Крим (АРК) і спільній власності громад, фінансуються за рахунок коштів обласних бюджетів та бюджету АРК [5].

ВНЗ отримують кошти з державного бюджету на здійснення своєї діяльності на основі затверджених норм і нормативів.

У ході дослідження можна виділити основні джерела витрат на освіту (рис. 1):

- 1) кошти державного й місцевих бюджетів;
- 2) кошти фізичних і юридичних осіб, громадських товариств і об'єднань, фондів;
- 3) спонсорські й добровільні внески й пожертвування;
- 4) кошти, які виділяються з галузей народного господарства, оплата додаткових освітніх та інших послуг, що надаються закладами освіти.

Також є можливими такі додаткові джерела фінансування ВНЗ:

- 1) кошти за навчання, підготовку, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів;
- 2) плата за надання додаткових освітніх послуг;
- 3) кошти за науково-дослідні праці (послуги) та інші роботи, виконані ВНЗ на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян;

4) доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;

5) дотації з місцевих бюджетів;

6) кредитні позики банків, дивіденди від цінних паперів і доходи від розміщення на депозитних вкладах тимчасово вільних позабюджетних коштів;

7) валютні надходження;

8) добровільні й грошові внески, матеріальні цінності, отримані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян;

9) інші кошти.

Згідно з чинним законодавством ВНЗ мають право здійснювати зовнішньоекономічну діяльність на основі угод з іноземними юридичними й приватними особами, мають валютні рахунки в банках та формують власні фонди валютних надходжень [7].

З державного бюджету виділяються кошти лише на фінансування наукових досліджень фундаментального й пошукового характеру або на виконання наукових програм, які мають загальнодержавне значення. Відповідно до чинних норм законодавства, а саме Закону України "Про освіту", виконання цих досліджень і програм здійснюється на конкурсній основі під час вибору найбільш наукомістких та високоефективних у галузі техніки й передової технології, у пріоритетній галузі народного господарства.

Рис. 1. Структурно-логічна схема основних джерел фінансування вищої освіти [6]

Виконання прикладних досліджень і розробок здійснюється на основі укладених договорів та оплачується замовником.

Існують різні доступні джерела залучення додаткових коштів в освітню сферу.

На прикладі інших країн можна виділити наступні шляхи залучення додаткових коштів (рис. 2):

1) введення додаткового податку – у Франції діє закон, згідно з яким приватні роботодавці повинні сплачувати 0,5% фонду оплати праці на навчання і перепідготовку персоналу. Причому підприємство може самостійно обирати заклади освіти, яким воно перераховуватиме кошти. Недоліком цього шляху є те, що кошти для навчання студентів першого курсу виділяються дуже рідко, а найчастіше направляються на різноманітні курси, підвищення кваліфікації кадрів тощо;

2) контракти на навчально-інформаційні послуги ВНЗ – ВНЗ і фірми кооперуються і шукають вигідні для обох варіанти;

3) наукові дослідження на замовлення фірм – поширеними формами його реалізації є "наукові парки", "наукові готелі" тощо. Тут недоліком є те, що науковці, які займалися розробкою, не мають можливості оприлюднювати свої набутки, адже вони є власністю фірми-спонсора;

4) кошти, отримані від експлуатації своєї власності: від продажу територій, від вкладення коштів університету в акції, від його участі в іншій фінансовій діяльності (поширений у США). З цією метою бажано створювати малі підприємства, які безпосередньо працюватимуть на навчальний процес чи на наукові дослідження. Недоліком є відсутність досвіду роботи й практичних на-

виків у спеціалістів наукового економічного напрямку;

5) філантропи – їхню роботу можна стимулювати за допомогою законів про благодійницьку й неприбуткову діяльність, а також через створення клімату суспільного визнання й оцінювання роботи філантропів

шляхом формування важливого для них позитивного іміджу;

6) міжнародна допомога, яку розвинені держави щороку надають, в основному, країнам Африки й Азії з метою розвитку їх систем освіти.

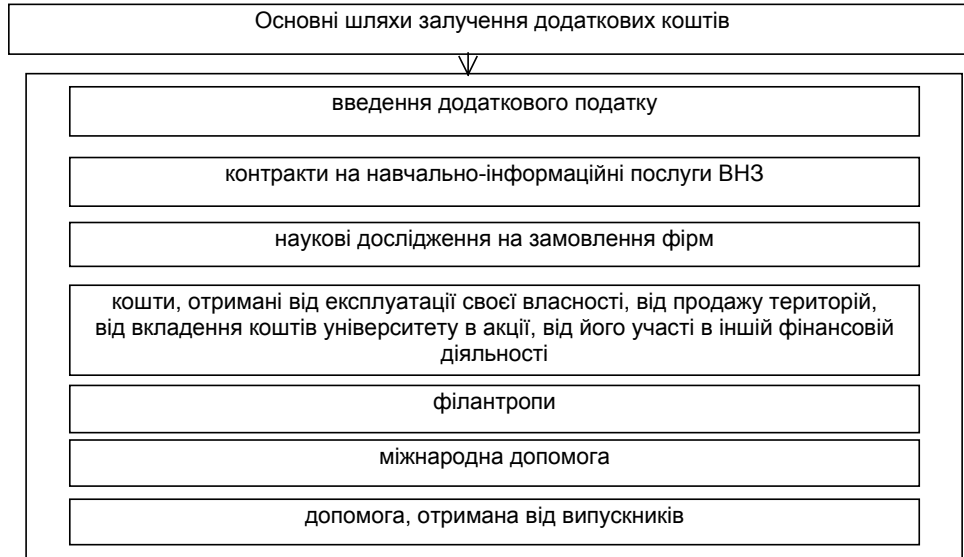

Рис. 2. Структурно-логічна схема основних шляхів фінансування вищої освіти (складено автором)

Реальна диверсифікація джерел фінансування вимагає, крім усього іншого, створення у ВНЗ спеціалізованої структури залучення до справи висококваліфікованих спеціалістів з менеджменту та маркетингу [8].

Методи фінансування освіти:

1) кошторисне фінансування закладів освіти;

2) бюджетне фінансування закладів освіти на основі показника вартості навчання одного учня (студента);

3) індивідуальна оплата навчання за рахунок власних доходів, грошових коштів юридичних осіб;

4) спеціальні кредити для здобуття освіти;

5) отримання спонсорських добровільних внесків та пожертвувань;

6) отримання додаткових доходів від різноманітних послуг неосвітнього характеру.

Можливими є такі підходи до зміцнення системи бюджетного фінансування:

1) встановлення мінімальної частки витрат Державного й місцевих бюджетів на освіту;

2) введення цільових податків або встановлення в рамках податків, що існують, і податкових ставок певної частки податкових надходжень винятково цільового призначення;

3) встановлення мінімальних нормативних державних витрат, обчислених у грошо-

вому еквіваленті на душу населення або як частка ВВП на сферу освіти в цілому;

4) розширення переліку видів видатків, що є часткою наявних статей бюджету, видатками на освіту [9].

В Україні, за останні роки активно почав розвиватися приватний сектор, який надає послуги в сфері освіти. Для забезпечення контролю за роботою цих ВНЗ держава розробляє стандарти й норми, які визначають обов'язковий мінімум освітніх програм, обсяг навантаження на студентів, а також мінімум кількості годин та вивчення тих чи інших дисциплін. Саме на основі цих стандартів приватні ВНЗ формують свої кошториси.

Здійснення фінансування вищої й післядипломної освіти відбувається відповідно до суспільних та індивідуальних потреб. Для задоволення суспільних потреб у тій чи іншій спеціальності держава проводить держзамовлення та виділяє відповідні бюджетні асигнування, які розподіляють на конкурсних засадах.

Два фактори, які впливають на рівень витрат в освітній галузі, – це стан економічного розвитку країни та потреби галузей народного господарства в спеціалістах. Кожного року у Законі “Про державний бюджет” прописується сума бюджетних коштів, яка виділяється на підготовку фахівців з вищою освітою, а також підготовку наукових і науково-педагогічних працівників за допомогою аспірантури й докторантури в наступному році.

ВНЗ здійснюють самостійне використання коштів з різних джерел відповідно до кошторису доходів і витрат [6].

Кошторис є основним документом, за допомогою якого визначається розмір витрат, які є необхідними для утримання вищого навчального закладу.

Кошторис розробляється на рік і може переглядатися за таких умов, як зміна ставок погодинної оплати праці викладачів, зміна цін, тарифів і розцінок на комунальні послуги.

У кошторисі мають бути відображені витрати, які необхідні для утримання денних, вечірніх і заочних факультетів, аспірантури, філіалів, різного роду відділень.

Планові кошториси розробляються для кожної форми навчання за освітньо-кваліфікаційними рівнями (бакалавр, спеціаліст, магістр) на підставі затверджених у встановленому порядку навчальних планів, штатного розкладу, діючих тарифів, норм і розцінок на комунальні послуги, обов'язкових платежів до бюджету, цільових державних та позабюджетних фондів.

Основною перевагою кошторисного фінансування можна вважати апробованість цього способу. Існують такі недоліки кошторисного фінансування: втрата зв'язку між результатами функціонування ВНЗ і грошовими надходженнями; опосередковане врахування якості роботи [10].

Для планування своїх витратків вищі навчальні заклади розраховують кількість студентів та аспірантів, відповідно до цього показника затверджується й професорсько-викладацький склад.

Ціна є головним фактором у визначенні розміру плати за ту чи іншу послугу. Ціна визначається за допомогою розрахунку валових витрат, які пов'язані з наданням послуги на підставі укладеного договору.

Рівень державного фінансування на цьому етапі розвитку є недостатнім. Це означає, що держава втрачає передові позиції із забезпечення рівня освіченості громадян.

ВНЗ України мають недостатню самостійність і гнучкість у використанні бюджетних та позабюджетних коштів. Вища освіта все ще перебуває під загрозою руйнування (непродумані дії щодо реформування, незадовільний рівень оплати праці) [11].

Світова практика не знає випадків стабілізації витрат за допомогою засобів, спрямованих на економію коштів. Можна досягти тимчасового зменшення витрат, але наслідком буде втрата досягнутого рівня розвитку системи освіти країни. Розвинені держави планують щорічне збільшення витрат на системи освіти (збільшення в абсолютних одиницях).

Отже, практика, досвід і досягнення економічних наук поступово переконали громадськість розвинених країн, що оптималь-

ною відповіддю на запитання "кому платити за систему вищої освіти?" є поєднання державного й приватного фінансування, об'єднання ресурсів і можливостей студента, його родини, держави, приватних підприємств і фірм [12].

Дослідивши стан фінансування вищої освіти та джерел формування фінансових ресурсів, можна визначити такі пріоритетні напрями вдосконалення системи фінансування освіти:

1) забезпечення ефективного розподілу фінансових ресурсів на видатки освітніх послуг з Державного й місцевих бюджетів;

2) оптимізація фінансування освіти з державного сектору. В основному фінансування здійснюється на соціально захищені статті: заробітну плату, стипендії, і частково покриваються витрати на комунальні послуги. Тому доцільною буде орієнтація на розмір бюджетних асигнувань не менше ніж 10% ВВП;

3) посилення контролю й здійснення систематичного аналізу цільового використання коштів, дослідження людського потенціалу в Україні, збір і розповсюдження результатів та інформації про норми прибутку в освіті; міжнародні консультації, моделювання й обговорення принципової схеми й механізму фінансування освіти в Україні, а також забезпечення у вищій школі дієвих механізмів громадського контролю за витрачанням коштів;

4) перехід на багатоканальне фінансування, тобто шляхом комплексного використання всіх джерел та оптимізації їхньої структури;

5) створення умов використання інтелектуальної праці й підвищення попиту на неї;

6) регулювання оплати праці й поліпшення ситуації в галузі соціального захисту населення;

7) приведення обсягів підготовки фахівців з вищою освітою до потреб сучасного ринку праці;

8) прийняття рішучих заходів для збільшення й диверсифікації фінансування вищої освіти в Україні, а відтак удосконалити науково-методичне забезпечення освітнього процесу та створити умови для проведення фундаментальних та прикладних досліджень у ВНЗ, які, в свою чергу, виступатимуть додатковим джерелом фінансування вищої освіти в Україні;

9) створення нової моделі економічної діяльності вищих навчальних закладів, яка базується на солідарній участі держави, бізнесових кіл і громадян [13].

IV. Висновки

Для забезпечення економічного процвітання держави потрібно сприяти інвестуванню в людський капітал. Якщо висвітлювати фінансування освітньої сфери в Україні

на сучасному етапі розвитку, то ситуація є невітшною. Українська освіта може досягнути рівня світових стандартів у цій галузі за умов побудови економічних механізмів, які б забезпечували ефективну систему фінансування. Ця система передбачає перехід від переважно бюджетного фінансування до залучення додаткових джерел: комерційний бізнес (виділення ним коштів на підготовку й перепідготовку своїх спеціалістів) і банки (надання кредитів на отримання освіти). ВНЗ повинні отримати розширення можливостей для залучення додаткових коштів з некомерційних фондів, використання грантової підтримки дослідних проектів та освітніх інновацій, розширення списку платних послуг, які ними можуть надаватися.

Зменшення державного фінансування освітньої сфери можна пояснити низкою факторів, проте головними залишаються вади організаційно-управлінської структури галузі. Тому тих коштів, які виділяються з державного та місцевого бюджетів, не вистачає на основні позиції витрат – заробітну плату та нарахування на неї, плату за енергоносії.

Список використаної літератури

1. Інтернет-портал "Діяльність системи ООН по досягненню ЦРТ" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/millenniumgoals/>.
2. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015: Національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
3. Олексин А.Г. Аналіз фінансування вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] / А.Г. Олексин. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2011_6/files/EC611_52.pdf.
4. Закон України "Про освіту" від 04.06.1991 р. № 1144-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
5. Віхров О.П. Фінансове право [Електронний ресурс] / О.П. Віхров. – Режим доступу: <http://ecolib.com.ua/article.php?book=9&article=858>.
6. Лазаренко Л.В. Бюджетна система [Електронний ресурс] / Л.В. Лазаренко, Н.Д. Чала. – Режим доступу: pidruchniki.ws/15840720/finansii/byudzhethna_sistema_-_chala_nd.
7. Мацелик М.О. Фінансове право [Електронний ресурс] / М.О. Мацелик. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/17810409/pravo/finansove_pravo_matselik_mo.
8. Іляшенко Т.О. Проблеми та перспективи фінансування освіти і науки в Україні в умовах економічної кризи [Електронний ресурс] / Т.О. Іляшенко, І.О. Радіонова. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mre/2010_1/5_5.pdf.
9. Сайт Комітету Верховної Ради України з питань науки та освіти / Н. Шумар. Нормативно-правове забезпечення бюджетного фінансування освіти і науки в Україні та кроки для підвищення їх ефективності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article.jsessionid=4573C125965258A5A1DA83DBE65DAD7A?art_id=53645&cat_id=44731.
10. Фінансування освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.informworks.com.ua/referats/finansii/4066.html>.
11. Михаць С.О. Альтернативні джерела фінансування вищої освіти в умовах СЕЗ [Електронний ресурс] / С.О. Михаць. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_others/myhac.htm.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2013.

Авксентьев М.Ю. Характеристика процесса финансирования высшего образования в Украине

В статье представлен процесс финансирования высших учебных заведений, его методы и формы. Определены приоритетные направления усовершенствования системы бюджетного финансирования.

Ключевые слова: финансирование, бюджетные ассигнования, дополнительные источники финансирования.

Avksentiev M. Description of financing higher education in Ukraine

The material concerning the financing of higher education, its methods and forms. Education is a very important element of development of the society, factor of speeding up the economical growth and well-being of population. That's why the financing of educational sphere is an investment in development of the country its economy and improvement of the world image. While writing the article all open internet resources were used and it gave an opportunity more correctly to open springs of financing of high education in Ukraine, ways of their attraction and ways of improving budgetary financing. The materials of own investigation, publications of the native and foreign specialists works of which disturb given problem were used.

In current periodicals, in internet, articles and publications the problem is opened fully. But not enough was cleared up the problem of additional sources which are possible to use for financing high education and ways of improving budgetary finance.

For providing economical growth of the country it is necessary to assist in investment in human capital. If to observe financing of educational sphere in Ukraine on this stage of development the situation is disconsolate. The Ukrainian education should achieve world standards in this sphere but economical mechanisms which can provide effective system of financing should be built. This system provides a move from budgetary financing to attraction additional sources: commercial business (allocation of funds to training and retaining its specialists) and banks (giving loans for education. Universities should get more opportunities to attract additional funds from non profit foundations; the use of grant support for research projects and educational innovations, expanding the list of paid services that can be provided by them.

The reduce of governmental finance of educational sphere can be explained by several factors but the main drawbacks are in organizational and administrative structure of the industry. Therefore those levels of funds that are invested are not enough on key positions of expenses-salaries and charges on it, payments for energy sources.

Key words: *finance, budget appropriations, additional sources of funding.*